

Normalliđi Sarsmak

Queer pedagojinin imkânları üzerine bir giriş denemesi

Remzi Altunpolat

ÖZET

Heteronormativitenin belkemiğini oluşturan kurumlardan biri olarak eğitim, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin sürekli kılınmasını ve alternatif cinselliklerin marjinalleştirilerek çemberin dışında bırakılmasında başat rol oynar. Eğitim süreçleri, cinsiyetler ve cinsel kimlikler arasında hiyerarşik bir farklılık modeli kurarak çocukluktan itibaren cinsiyetli bedenlerin toplumsal olarak üretilmesine yol açar. Böylelikle, eğitim tam anlamıyla bir heteroseksüellik fabrikası olarak işlev görür. Okulda heteroseksüellik 'doğal'dır, dolayısıyla üzerine konuşulmasına gerek dahi yoktur. Eğitim müfredatı, disiplin mevzuatı, öğretmen-öğrenci etkileşimi, kılık-kıyafet, gözetim-denetim gibi birçok uygulama, okuldaki ritüeller ve hatta okulun fizik mekânı mesela tuvaletler toplumsal cinsiyet farklılaşmasını belirginleştirerek heteronormatif yapının devamlılığını sağlarlar.

ANAHTAR TERİMLER

Eğitim, Queer pedagoji, Heteronormativite, Disiplin, Heteronormatif bilgi

New articles in this journal are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 United States License.

This journal is published by [Pitt Open Library Publishing](#).

NORMALLIĞI SARSMAK: QUEER PEDAGOJİNİN İMKÂN LARI ÜZERİNE BİR GİRİŞ DENEMESİ¹

Norm ve normal kavramları modern toplumsal hayata hâkim olan temel kavramlardır. Birbirine yakından ilintili olan bu iki kavram çerçevesinde tanımlanmamış ve yapılandırılmamış hiçbir alan yok gibidir. Norm olan bir şey sıklıkla normal addedilir, zaten normal olduğu için norm hüviyetini kazanmıştır. Toplumsal yaşam üzerine odaklanan biyo-iktidar bir normalizasyon toplumu oluşturur yani insanları normlara uymaya zorlayan, onları normalleştiren bir toplumu örgütler (Foucault, 2011). Toplumu oluşturanların büyük çoğunluğu da normal olmaya ve belirli normallik ölçütlerinin dışına çıkmamaya çalışır. Zygmunt Bauman, "Normalle anormal, düzenliyle kaotik, sağlıklıyla hasta ve akıllıyla deli arasında kesin sınırlar çizmek hep iktidarın ircaatıdır. Böyle sınırlar çizmek tahakküm demektir. Norm ya da sağlık maskesini takan, kâh akıl kâh sağlıklılık olarak, kâh yasa ve düzen olarak karşımıza çıkan şey tahakkümdür." der (Bauman, 2014, s. 224). Bu anlamda normativite kuşatıcı bir tahakküm düzenidir. Normal insanın, toplum/topluluk normlarına uygun davranan insan demek olduğu fikri gündelik hayatın ve pratiklerin bütününe kuşatır. Norm ve normal olarak tanımlanan üzerinden istisnai ve anormal olan kurumsallaştırılır. Norm(al) olmayan sapkın, günahkâr, hasta yahut suçlu olarak damgalanır.

Heteronormativite; bütün bir toplumun ve kültürün doğallaştırılmış, idealleştirilmiş ve normal varsayılan heteroseksüel cinsel yönelim doğrultusundaki yaşam tarzı ve değerlere göre tariflendiği, heteroseksüellik dışında kalan cinselliklerin/cinsel hallerin marjinalleştirildiği, sapkın kategorisine sokulduğu, görmezden gelindiği, baskı ve şiddete maruz bırakıldığı yahut uysallaştırılarak hizaya sokulduğu bir iktidar sistemini ifade etmektedir. Söz konusu sistem, biyolojik ve toplumsal olarak birbirlerinden tamamen ayrı oldukları, birbirlerini aile ve üreme vasıtası ile tamamladıkları düşünülen kadın ve erkek kategorilerini içeren ikili cinsiyet rejimi üzerinde yükselir. Bu anlamda heteronormativite, salt heteroseksüellik dışındaki yönelim ve kimliklerin yok sayılmasını, bastırılmasını ve dışlanmasını işaretler, aynı zamanda kadın-erkek dikotomisine dayalı toplumsal cinsiyet matrisini yeniden üretmek, bireyleri kadın ve erkek olarak yaratır. Heteronormatif kültür kendisini sadece normal olarak değil, aynı zamanda insanlık, toplum, ilişkisellik, üreme konularında da anlaşılabilirlik sağlayan yegâne model olarak dayatmakta diğer bütün cinsel ve cinsiyete dayalı formları en iyi ihtimalle yan rollere hapsederek kıyıya itmiş, çoğunlukla da ortadan kaldırılması gereken birer tehdit olarak kodlamıştır (Çakırlar, 2012).

Heteronormalleştirme süreçleri bireylerin toplumsal düzen içerisinde hareketlerini kontrol etmeye yönelik baskı ve disiplin mekanizmaları vasıtasıyla işler. Bunların başında eğitim gelmektedir. Verili toplumda eğitim, kurulu toplumsal düzenin ve egemen ideolojinin yeniden üretimini sağlama gayesine hizmet eder. Eğitim, mevcut düzenin yarattığı ve derinleştirdiği asimetrik farklılaşmaların yeniden tesisini ve onların görünmezliğinin sürdürülmesini sağlayacak bir amaç, yapı ve işleyişe sahiptir. Eğitim, yapı ve işleyiş olarak ayrıcalıklı konumları pekiştirip bunların normalleştirilmesini sağlarken; içerik olarak, iktidar ilişkilerinin içselleştirilmesini sağlayan, bu nedenle de toplumdaki egemen olmayan toplumsal kesimler açısından bir tahakküm aracı olma niteliği gösterir (Ünal, 2010). Eğitim sistemi verili konuları,

kimlikleri, değerleri, tercih edilen görüntüleri ve sesleri destekler nitelikte bir yeniden üretim merkezidir. Egemen olmayan kesimlerin seslerini duyurabilecekleri ve bir yer edinebilecekleri biçimde eğitim sisteminin parçası olmaları mümkün değildir. Eğitim sadece sesi ve görüntüsü değerli addettiklerini içermekte ötekileri sisteme dâhil etse bile eşitsiz başlangıçların figüranı haline getirmektedir (Kömşuoğlu, 2014).

Heteronormativitenin belkemiğini oluşturan kurumlardan biri olarak eğitim, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin sürekli kılınmasını ve alternatif cinselliklerin marjinalleştirilerek çemberin dışında bırakılmasında başat rol oynar. Eğitim süreçleri, cinsiyetler ve cinsel kimlikler arasında hiyerarşik bir farklılık modeli kurarak çocukluktan itibaren cinsiyetli bedenlerin toplumsal olarak üretilmesine yol açar. Böylelikle, eğitim tam anlamıyla bir heteroseksüellik fabrikası olarak işlev görür. Okulda heteroseksüellik 'doğal'dır, dolayısıyla üzerine konuşulmasına gerek dahi yoktur. Eğitim müfredatı, disiplin mevzuatı, öğretmen-öğrenci etkileşimi, kılık-kıyafet, gözetim-denetim gibi birçok uygulama, okuldaki ritüeller ve hatta okulun fizik mekânı mesela tuvaletler toplumsal cinsiyet farklılaşmasını belirginleştirerek heteronormatif yapının devamlılığını sağlarlar.

Queer teorisinin önde gelen isimlerinden biri olan Eve Kosofsky Sedgwick "kültürün herhangi bir veçhesini, modern homoseksüel/heteroseksüel tanımının eleştirel bir çözümlemesini kapsamadan anlama girişimlerinin tümünün sadece eksik değil, özünde hasarlı kalmaya mahkûm" olacağını söyler (Öztürk, 2011, s. 5). Bu bağlamda hem verili eğitimin heteronormatif yapısının ifşa edilmesi, verili düşünce yapılarını sarsılması, ötekilere/madûnlara yönelik dışlama, dışarıda bırakma, talileştirme, yok sayma pratiklerinin tersyüz edilmesinde, yeni ihtimallerin kapısının aralanmasında Queer Pedagoji nirengi noktası olarak alınabilecek bir yaklaşımdır.

Queer, kelime anlamı itibarıyla garip, 'tuhaf', 'acayip', 'sıra dışı', 'eksantirik', 'şüpheli', 'dengesiz', 'normal olmayan', 'yamuk' gibi anlamlara gelmektedir. Bunun yanında önceleri İngilizce argoda aşağılayıcı/dışlayıcı biçimde Türkçe'deki 'ibne' ya da 'top' kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan Queer, ABD'de ana akım LGBT hareketi dışında kalan gruplar – Queer Nation - tarafından bilinçli ve politik bir stratejinin parçası olarak sahiplenilmiş; olumsuz/negatif içeriğinden sıyrılarak kullanılmaya başlanmıştır.

Michel Foucault ile diğer postyapısalcı düşünürlerden, feminizmden, gey-lezbiyen çalışmalarından ilham alan Queer Teori, normal inşa eden normların kuruluş ve işleyiş yapısını (normativiteyi) sorgular. Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsel pratiklerle ilgili her tür stigmatizasyona, dolayısıyla da cinsel kimliklerin üzerine kurulduğu her tür kategoriye karşı durur. Kadınlık/erkeklik, eşcinsellik/heteroseksüellik gibi taksonomilere, bu yapıların beraberinde getirdiği uyumluluklara karşı, cinsiyet/toplumsal cinsiyet/cinsel yönelim kimliklerinin hiçbirinin doğal ve normal olmadığını, tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak inşa edildiğini ve dolayısıyla da iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini savunur; hakikat rejiminin cinsel kimlikleri nasıl düzenlendiği ve bu kimliklerle özdeşleşmelerin bireyleri nasıl mümkün kıldığı ve kısıtladığı etrafında yoğunlaşarak yıkıcı bir politika önerir. Özellikle egemen olandan farklı cinsel oluşlar üzerine odaklanarak, hâkim cinsiyet tarafından belirlenen 'normal' ve 'sapkın' kategorilerinin cinsel davranışlara/eylemlere ve kimliklere yaptığı atıfların politik eleştirisini ortaya koyar (Yardımcı, 2013).

¹ Bu yazının daha geniş bir versiyonu daha önce şu kitapta yayınlanmıştır: L. Işıl Ünal/Derya Kayacan/Sebahat Şahin/Yeşer Torun (Der.) Eğitim Cinsiyeti, Dipnot Yayınları, Ankara, 2021.

Queer pedagoji de kaynağını hem Queer teoriden hem de Paulo Freire'nin kurucusu olduğu eleştirel pedagoji geleneğinden alır. Bir iktidar mekanizması olarak eğitimin ve eğitsel süreçlerde kültürel rıza üretiminin deşifre edilmesi queer pedagojinin ana hedefidir (Şahin, 2018). Öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen, öğretmen-öğretmen, öğretmen-okul yöneticisi arasındaki güç ilişkilerinin ve bu doğrultuda bilginin nasıl elde edildiğinin, cinsiyete ve cinselliğe dair hâkim söylemler kapsamında öğretme ve öğrenmenin nasıl yapılandırıldığına araştırılmasını içerir. Cinsiyet, cinsel kimlik ve cinsel yönelimler bağlamında özcü yapılar üzerine oluşturulmuş eğitim paradigmasını otopsi masasına yatırır. Heteroseksüelliğin normal ve doğal kabul edilmesinden yapı bozuma uğratılabileceği, tartışılabileceği ve incelenebileceği sınıf ortamları yaratılması için fırsatlar sunar ve bizi hizanın dışına çıkmaya davet eder. Öğrenme süreçleri, toplumsal olarak dayatılan her türlü kavramın ve yargının sorgulanması, yıkılması ve bunların yerine yeni/alternatif kavramların türetilmesi zemininde gelişmelidir. Cinsiyet ve cinsellik gibi konular ve bu konulara dair tartışmalar biyoloji ve sağlık gibi derslerin dışında diğer derslerin müfredatlarında da yeniden gözden geçirilerek yer almalıdır. Böylece öğrenciler sadece biyoloji ve sağlık temelinde verilen bilgilerin getirdiği cinsiyete ve cinselliğe ilişkin çok yönlü bakış açıları geliştirebilirler. Derslerde öğrencilere heteroseksüel ilişkilerden ve varoluşlardan farklı ilişki ve varoluşların mevcudiyeti, cinsiyet rollerinin farklılaşabileceği, alternatif aile yapılarının mümkün olabileceği öğretilmelidir. Ancak bunun için evleviyette öğretmenlerin kendilerinde var olan kalıplaşmış yargılar ve kullanageldikleri ayrımcı dil hakkında düşünömsel bir çaba içerisine girmeleri gerekmektedir. Sonrasında ise tabu olarak görölen konuların sınıf içerisinde açıkça tartışılabilmesi için uygun sınıf ortamı yaratılmalı ve öğrencilerin söz konusu tartışmalara katılımı desteklenmelidir. Geleneksel eğitim sisteminin susturduğu sesler, öğretmenler tarafından keşfedilmeli, öğretmenler susturulan sesleri hem açığa çıkarmalı hem de bir bakıma susturulanların sesi olmalıdır. Queer pedagojiden ilham alan öğretmenler, okulları bilginin kesin ve değışmez olduğu bir uzam olarak değıil alternatif patikalar açarak, birlikte dönüştürümün ve vasıtası olarak kavrar. (Şimşek Aksin, 2019).

Temelde cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve cinsel kimlikle ilgili normalleştirme süreçlerini analiz etmek, eleştirmek ve sorunsallaştırmakla ilgili görünse de Queer pedagoji, cinsellikleri veya kimlik tanımları ne olursa olsun eğitim sistemi içerisindeki bütün normallik kurgularını örneğin; sağlıklı beden-engelli beden dikotomisi bağlamında sağlamlık ideolojisini sorunsallaştırmaya yarayan bir alet-edavat kutusu olarak görölebilir. Heteroseksüel-eşcinsel, erkek-kadın, erkeksi-kadın, sağlam-engelli, beyaz-siyah, Türk-Türk olmayan- Müslüman-Müslüman olmayan, öğretmen-öğrenci gibi ikili sistemleri yıkmayı hedefler. Zira Queer pedagoji, baskın düşünüş biçimlerini, inanç sistemlerini ve kavram setlerini sarsma ihtiyacından hareketle her zaman 'neden?' ve 'nasıl?' sorularını sorar. Hem bireysel hem de toplumsal düzlemde inandığımız ve sıklıkla sorgulamadığımız şeylere neden inanıyoruz? Varsayımlar, önyargılar ve kalıp yargılar nasıl oluyor da doğru ve gerçek olduğundan şüphe duymadığımız bilgi sistemlerinin doğasında mevcudiyetini sürdürüyor? Hakikâtin belirli görüngülerine neden daha fazla bağlanıyoruz ve hakikât anlayışımız zaman-mekân ekseninde nasıl değıişimler arz edebiliyor? (Hall, 2014). Eğitimde hangi başlık ve mevzular normallik kategorisi içerisine alınırken, hangileri normallik kategorisinin dışında bırakılmış ve anormal tanımları içerisinde yerleştirilmiştir? O halde bizler buna nasıl müdahale ederek normalin işleyişini sekteye uğratabilir, normallik ve anormallik tanımlarını yapı-bozumuna uğratabiliriz?

Dilek Çankaya, Queer teori ile Queer pedagojinin aynı şey olmadığını, aralarında açığı bulunduğunu ileri sürer. Queer teori imal edilmiş kimlikleri ve bunlardan türeyen kimlik politikalarını reddederken Queer pedagojinin okul-sınıf ortamına hegemon olandan farklı kimlikleri, bu bağlamda LGBTI+ kimliklerini ve deneyimlerini getirmek istediğini savunur (Çankaya, 2014). Kuşkusuz Queer teorisinin eğitimsel süreçlere ve pratiklere uyarlanması açısından bu tür bir gerilimin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Queer pedagoji LGBTI+ kimliklerin tanınması ve güçlendirilmesi stratejilerini içermek durumundadır. Ancak Queer pedagojinin muradı, heteroseksüel olduğu varsayılan çoğunluğun gözünde LGBTI+'ları "normal" veya "tolere edilebilir unsurlar" kılmak da değıildir. Queer pedagoji, LGBTI+'lara rol modeller, öz-saygı, ve güvenli alanlar sunmak isteyen, iyi niyetli bir çaba olsa da LGBTI+ kimliklerin normalleştirilmesini hareket noktası seçen "kapsayıcı eğitim"² modelinin sınırlarının dışına taşar. Zira normal tanımlamaya yönelik tüm gayretler, her seferinde birilerini dışarıda bırakacağından kapsayıcı eğitim hiçbir zaman tam anlamıyla kapsayıcı olamayacaktır. Oysa Queer pedagojinin derdi, normal kurgusunu her defasında sorgulamak, queerce düşünmek ve bilgiyi, bilme biçimlerimizi queerleştirmektir. Belki de bu anlamda odaklanmamız gereken Queer pedagoji değıil pedagojiyi/eğitimi queerleştirmektir. Eğitimi queerleştirmek Salt LGBTI+ öğrencileri LGBTI+ olmayan okul bileşenlerince (öğrenci-öğretmen-idareci-görevli) tolerans gösterilmesi gereken unsurlar olarak kuran, heteroseksüelliği merkezde-içeride konumlandırırken, LGBTI+'ların söz konusu merkeze dâhil olabilmeleri için önce açılmasına/dışarıya çıkmasına, ardından imtiyazlı bir konumda bulunan heteroseksüeller tarafından LGBTI+ dostu bir iklim yaratılabilmişse müsamaha gösterilerek içeriye alınmasına dayanan (Demir, 2015) sıradüzeni bozmaktır. Michael Warner (2000)'dan hareketle ifade edecek olursak kimlik, davranış, görünüş, ilişkiler vb. alanlarda normatif idealleri içeren normallik rejimlerine direndiğimizde eğitimi queerleştiririz.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve Müphemlik*. İsmail Türkmen (çev.) 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baykara Özyaydınlık, K. (2019). Kapsayıcı eğitime giriş. Pervin Oya Tanyeri (Der.) *Kuramdan uygulamaya kapsayıcı eğitim* içinde, (s.1-23). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakırlar, C. ve Delice, S. (2012). Yerel ile küresel arasında Türkiye'de cinsellik, kültür ve toplumsallık. Serkan Delice ve Cüneyt Çakırlar (Der.) *Cinsellik muamması: Türkiye'de Queer kültür ve muhalefet* içinde (s. 11-34). İstanbul: Metis Yayınları.

² Kapsayıcı eğitim, UNESCO tarafından; "Eğitime, kültüre ve topluma katılımı artırarak ve eğitim sisteminin içindeki ayrımcılığı/dışlamayı azaltarak öğrenenlerin gereksinimlerinin çeşitliliğini ele alma ve yanıt oluşturma süreci" olarak tanımlanmaktadır (Baykara Özyaydınlık, 2019: s. 3). Kapsayıcı eğitim, ilk olarak ileri derecede engelli ve/veya özel eğitime gereksinim duyan öğrenciler için gündeme getirilmiş, bu öğrencileri normal eğitim süreçlerine dâhil etmeyi amaçlayan bir kavramdır. Sonrasında dinî, etnik ve kültürel azınlıklara mensup çocuklar, göçmen, mülteci ve sığınmacı statüsündeki çocuklar, kız çocukları, LGBTI+ çocuklar, yoksul ailelere mensup çocuklar gibi dezavantajlı toplumsal grupları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kapsayıcı eğitim, özel gereksinimi ve/ya da engeli olsun veya olmasın, sosyal, kültürel, eğitimsel, yaşamsal aktivite ve fırsatlara tüm toplum üyeleri ile eşit düzeyde erişimde güçlükle yaşayan bütün çocukları kapsamakta ve bu çocukların diğer akranlarıyla birlikte eğitim alma hakkını vurgulamaktadır.

Remzi AltunpolatRemzi Altunpolat

- Çankaya, D. (2014) Eleştirel pedagojiden Queer pedagojiye: Queer pedagoji ne kadar mümkün?, *Kaos GL Dergisi (Queer Pedagoji Sayısı)* (135), 26-27.
- Demir, A. A. (2015). Pedagojileri queerleştirmek, *Eleştirel Pedagoji* (23), 50-53.
- Erdem, T. (2012). Hizadan çıkmaya, yoldan sapmaya ve çıkıntı olmaya dair: Kimlik değil, cinsellik! Tektip cinsellik değil, cinsel çeşitlilik! Serkan Delice ve Cüneyt Çakırlar (Der.) *Cinsellik muamması: Türkiye’de queer kültür ve muhalefet* içinde (s.37-71). İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve iktidar: Seçme yazılar 2*, Işık Ergüden ve Osman Akınhay (çev.). 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hall, D. E. (2014). Pedagojiyi queerleştirmek, *Kaos GL Dergisi (Queer Pedagoji Sayısı)* (135), 16.
- Koşuoğlu, A. (2014). *Birlikte yaşamayı öğrenmek (politik dostluk ve eğitim)*. İstanbul: h2o Kitap.
- Öztürk, Ş. (2011). Sunuş yazısı, *Cogito, Cinsel yönelimler ve queer kuram sayısı*, (65-66), 5-6.
- Şahin, M. (2018). *Türkiye’de erkeklığın dönüşümü: Eğitim, kültür, etkileşim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Şimşek Aksin, M. (2019). *Queer ve feminist pedagojiler temelinde Ankara’da Lise öğretmenleri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Programı.
- Ünal, L. I. (2010). Çokkültürlülüğü hak temelinde anla(mlandır)mak: Eğitimde çokkültürlülük için bir çerçeve. *Uluslararası katılımlı anadili sempozyumu 2 bildiriler kitabı* içinde (s. 84-104). Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- Warner, M. (2000). *The trouble with normal: Sex, politics, and the ethics of queer life*. USA: Harvard University Press.
- Yardımcı, S. ve Güçlü Ö. (Der.) (2013). *Queer tahayyül*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Remzi Altunpolat

Kaos GL, Bağımsız Araştırmacı